

KORLÁTOZOTT GONDVISELÉS

Isaac Asimov: *Alapítvány*
Fordította Baranyi Gyula
Kozmosz Könyvek, 1982². 267 oldal,
összkiadás 1–3. kötet: 70 Ft
(1951. Első magyar megjelenés 1971)

Isaac Asimov: *Alapítvány és Birodalom*
Fordította Baranyi Gyula
Kozmosz Könyvek, 1982². 279 oldal
(1952. Első magyar megjelenés 1972)

Isaac Asimov: *Második Alapítvány*
Fordította Baranyi Gyula
Kozmosz Könyvek, 1982². 280 oldal
(1953. Első magyar megjelenés 1973)

Isaac Asimov: *Az Alapítvány pereme*
Fordította F. Nagy Piroška
Kozmosz Könyvek, 1986. I. kötet 305 oldal,
II. kötet 233 oldal, I–II. kötet: 78 Ft
(1. megjelenés 1982)

Isaac Asimov: *Alapítvány és Föld*
Fordította F. Nagy Piroška
Móra Ferenc Könyvkiadó, 1989. 592 oldal, 95 Ft
(1. megjelenés 1986)

Isaac Asimov: *Az Alapítvány előtt*
Fordította Baranyi Gyula
Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1991.
501 oldal, 198 Ft
(1. megjelenés 1988)

„A science fiction reményt ad, széleszté a tudatot, és mindenekelelt szórakoztat.”

(Donald A. Wollheim)

„A kritikusoknak és olvasóknak egyaránt – reggeli előtt, háromszor – emlékeztetniük kell magukat arra, hogy a science fiction nem létezik, csak különböző szerzők vannak. És ez mindannyiunknak elég kell legyen.”

(Brian W. Aldiss)

(Az előzmények következményei) Isaac Asimov az emberiség távoli jövőjében játszódó nevezetes regényfolyamának legújabb kötete, AZ ALAPÍTVÁNY ELŐTT érdekes fordulatot jelent az ALAPÍTVÁNY-könyvek több évtizedes műltra visszatekintő történetében. Ettől

kezdve már nehéz lenne megkerülni az egyes részek önállóságának, illetve az egymással való összetartozásának, az egységnek a kérdését. Az így kialakult helyzetet bonyolítja egyrészt a sajátos műfaji hagyomány, amelynek a normáit többek között éppen az első, mára már „klasszikus” regények (az ún. trilógia tagjai: ALAPÍTVÁNY, ALAPÍTVÁNY ÉS BIRODALOM, MÁSODIK ALAPÍTVÁNY) teremtették meg. A képet tovább árnyalják másrészt a kölcsönösségektől terhesen többirányú összefüggések a termékeny író saját egyéb és a termékeny műfaj más alkotóinak környező műveivel. Új szempontokkal gazdagíthat továbbá az egyes regényfikciók és a mögöttük mindvégig jól kitapintható (mindenkori) hétköznapi valóság viszonyának vizsgálata is.

Asimov új könyvében az áradó történetek előzményeinek mesélésébe kezdett azon a ponton, amelyre a trilógiát követő újabb két, szorosabban egymáshoz kötődő résszel (AZ ALAPÍTVÁNY PEREME, ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD) érkezett. A fordulat abban rejlik, hogy ezzel más minőséget nyer az eddigiek, de különsképpen ennek az utolsó („első”?) fejleménynek a megítélése. Annýira, hogy csak így válik lehetővé a róla mint némileg autonóm szövegről való beszéd, s csak ezzel kerülhet a regényfolyam lelkét kitevő és egységét megteremtő nagy Konceptió összetartóerejének peremére. A többféle szempontból (például a nyelvi és stílusbeli megformáltságát, valamint a hősábrázolást illetően, a világszemléletet és a regénykompozíciót tekintve is) egységesnek mondható mű ezentúl elvileg két, arányaiban különböző, minőségileg eltérő tömbre osztható fel. Igaz, a keletkezési időpontokat figyelve tapasztalható, stílszerűen „nagy interregnum”-nak is nevezhető, 1953-tól 1982-ig tartó szünet után született részek esetében az egységesség kritériumai már differenciálódtak valamelyest, de szakadáshoz még semmiképpen sem vezettek.

A fordulat radikalitása azonban most sem teljesen egyértelmű, Asimov rafináltan igyekszik összekuszálni a szálakat, a legkülönbözőbb eszközöket veti be, hogy a hajdani Konceptió megőrizze integritását és sérthetetlen-ségét. AZ ALAPÍTVÁNY ELŐTT oly sok ponton érintkezik az összes többi kötetel, annyi vonatkozással kapcsolódnak egymáshoz, hogy a gyanútlan olvasó természetes folyomány-

ként, magától értetődően következő lépésként is értelmezhető, s hajlamos (hajlandó) szemtelenségűn olyan súlyos kérdések fölött, amelyek (ön)vizsgálat nélkül kikerülhetetlenek. Miféle érdekességet rejthet ti, az a helyzet, amelyben egy folyamatos, egymásból fakadó cselekvés- és történéssor már minden elemét és mozgatóját ismerve „világosulnak meg” számára az egyik, kezdőpontnak gondolt momentum közvetlen előzményei? (Jellegzetes asimovi csavar, hogy bármiről bizonyosodhat az éppen ellenkezője is: a trilógia Seldon-tervének létrejöttéről, melynek célja a két virágzó világkorszak közötti pusztító anarchiában, interregnumban az emberség megmentése, szenvedéseinek csökkentése volt, csak vélhettük egy ideig, hogy ez az események kiindulópontja, mert a további cselekmény végpontján, az ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD befejezésében, tulajdonképpen már fény derült a jóval korábbi, valódi kezdet tényére.) Mít kezdjen azzal a természetes készletével, hogy olvasás közben minduntalan az összevetéshez támadhat kedve: azt firtatni, vajon logikailag egybevágnak-e a „későbbi előzmények” a „korábbi következményekkel”? Továbbá, éledő zavara megzavarhatja műélvezetét is: valójában hogyan olvasandó ez a mű, a történések időrendjében vagy a megjelenés sorrendjében?...

A szakadás vagy fordulat problémáját ez az asszimilációs törekvés hívja elő: hogyha szükséges, akkor erőszakkal is, de minden elem az ő kimódolt helyére kerüljön, s a regényfolyam szerkezete épüljön tovább a maga (egyre inkább monomániás) öntörvényei szerint. A konstrukció hol egyedi kézimunkával, hol pedig előre gyártott panelek, külső segédeszközök segítségével megdolgozott tésztából eleven kötőelemek, nyers csápok ácsingóznak az olvasói képzetet időegyenésén előre és hátra. Az ALAPÍTVÁNY ilyenformán az események középebe vágva kezdett (kezdődött), aztán új időszámítást teremtett a trilógiában és a következő két részben haladt az időben tovább ötszáz évet, hogy most ötszázötvenet visszaugorjon, saját „prenatális” korába. Ám közben, az ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD óta tudhatjuk már, hogy mindez toredék csupán a fejlett emberi civilizáció, földi eredetű, valójában huszonötezer éves történetében. Amiben az utolsó tizenkétezer évet (!) a gigá-

szí Első Galaktikus Birodalom (amely egyszerűen „a Tejútal alkotó roppant kettős csigavonal egyik végétől a másikig világok millióit ölelte magába”) fényességes és kevésbé dicső korszaka tölti ki, míg a megelőző tizenháromezer már csak a legendák homályos és részleteiben (még) ismeretlen, rejtélyes világában él. A rendszer e sejtethetően kétirányú, „gigantikus” nyitottsága ezen a ponton érintkezik a regény-narráció kérdéseivel, amelyekről megelégedezhetjük, hogy az asimovi elbeszéléstechnika funkcionális beállítottságától mi sem áll távolabb, mint az egyes szám I. személyű, „emlékező” elbeszélés. Ez az összekapcsolódás az oka annak, hogy bár már az ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD vége óta ismerhetünk „valakit” – R. Daneel Olivaw-t –, aki képes volna erre a huszonötezer éves, monumentális memoár-ra, hiszen ő az a robot, aki a kezdetektől az események mögött áll, AZ ALAPÍTVÁNY ELŐTT-ben mégsem az ő „szubjektív” benyomásai, hanem inkább a valóban személytelenebb Enciklopédia Galactica szócikkei jelentik/jelölik a cselekmény szervező csomópontjait, illetve átköréseit (jól-rosszul, mivel olykor nem többek indokolatlan illusztrációknál). Ez a megoldás egyfelől majdhogynem „archaizáló” visszatérés az „ős” trilógia formájához, másfelől miután a „116. kiadásból”, az „Alapítási Kor 1020. évéből” származnak az idézetek, egyúttal újabb ötszáz évnyi ismeretlenül ismert jövővel gyarapítja a már-már gáttalanul nyújtózkodó szerkezetet, mivel az ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD története csak az A. K. 500-as éveiben játszódik...

Ekként haladhatna a korábbi fikciónak megfelelően „tovább” a sztori előre és hátra. Előre minimálisan ötszáz évet, és hátra (a Birodalmat is beleszámolva) minimálisan huszonötezer évet. Vagyis, figyelembe véve a szövegek megannyi utokzatos vagy annak szánt utalását, ezeket az „elvarratlan szálakat”, továbbá okulva a trilógia terebélyesedésének tapasztalatából, amely AZ ALAPÍTVÁNY PEREME „befejezésekor” ki is mondta: „VÉGE (egyelőre)”, ezek alapján könnyen elképzelhetők e „folytatások” témái: visszafelé következhetne a Birodalom története – ne feledjük, tizenháromezer év méretű ki a számára! –, előrenézve talán kiderülne, mi minden játszódott le Galaxia előtt (Galaxia a Seldon-terv alternatívája az újbarbárság korának leküz-

désére egy organikus galaktikus élőlény megteremtésével) – habár, ha Galaxia megvalósulna, nem lenne szükség az enciklopédiára, hiszen benne a tudás mindenki számára közös, elérhető... Tovább visszafelé már a *Birodalom előtt* járhatnánk, eljutva egészen addig a pillanatra, mikor a Földről elindulnak az első Térutazók (ők kezdtek a Galaxis benépesítéséhez), vagy még tovább, mondjuk egészen máig... És előre is, mikor az ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD befejezésének teljesen új, „borzongató” lehetőségét elgondolva Galaxisunkban (Galaxiánkban?) megjelenik az Idegen Lény, vagy mi kerülünk az Ő közelébe – hogy a távoli jövő hőseinek alkalmá legyen bemutatni ott is, szembeállítani akkor is, és mindenképpen megvédeni Tőle is a maga sajátosan mai (Kr. u. XX. századi) emberségét...

(A folytatások és következményeik) Bár mennyire megalomániás is sok tekintetben az ALAPÍTVÁNY-koncepció, egyvalamiben meglepő mértékletességet tanúsít: mindvégig megmarad az „emberi történelem” és az „emberi értelem” határain belül. Az „emberi”-be itt belefoglaltatik a robotika sajátosan asimovi problémája is, amely éppen a mű utolsó köteteiben, egyfajta szintézis jegyében talán, sikeresen átveszi a „vezérgondolat” szerepét a trilógia naiv lélektani historizmusáról. „A Galaktikus Birodalom bukásának történetét, tehát egy, a jövőben játszódó történelmi regény megírását terveztem” – emlékezik Asimov az ALAPÍTVÁNY születésének történetére. Szerkesztője, John W. Campbell kívánságára azonban a huszonegy éves, a Columbia Egyetemen kémiát hallgató fiatalember, aki ekkor már „három esztendeje a science fiction hivatásos művelőjének” tudja magát, 1941-től kezdődően nem egyetlen történetet írt, „hanem történetek sorozatát az Első Galaktikus Birodalom bukása és a Második Galaktikus Birodalom tündöklő felemelkedése közti zűrzavaros ezer esztendőről. Mindezt a »pszichohistoria« tudománya fényében”. 1949-ben hagyta abba a sorozatot, amely hamarosan, 1951-ben, 1952-ben és 1953-ban, trilógiát alkotva könyv alakban is megjelent. A történetek a 60-as, 70-es években érték el az igazi népszerűséget, nem csoda: a háborút követő évtizedek tudományos és technikai fellendülése nyitott igazi teret a sci-fi műfaja előtt Amerikában. Asimov hihetetlen sokol-

dalúságával kapcsolódott ebbe a pezsgésbe, tudományos, fantasztikus és ismeretterjesztő művek sorát írta, robothistóriáinak sikere következtében a robotika fogalommá vált. Olyannyira, hogy most, amikor 1992 áprilisában, hetvenkét éves korában elhunyt, halálhíre után sokan hihették: a hírügynökségek tévedtek, ez az ember nem halhatott meg, hiszen pozitív töltésű elektronokból álló agya elvileg az öröklétet biztosította a számára... És amiként minden legendának van valós magja, az ő életműve, amely az amerikai science fiction-irodalom klasszikusává emelte (öt Hugo- és két Nebula-díj), elképesztő munkatempója (háromszázötvennél több könyv, a bostoni egyetem biokémia-professzoraként kiérdemelt elismerések tudományos és ismeretterjesztő tevékenységéért), a műfaj szabályait (határait) alakító invenciója, talán valóban szolgáltatott némi alapot e hitetlenségre. De a 80-as évek elején nem tudott tovább ellenállni az olvasói és kiadói elvárásoknak, hogy az ALAPÍTVÁNY-t is folytassa. Ez az évtized bárom újabb könyvvel bővítette a sikersztorit, de a hosszú szünet utáni feladatmegoldás valamennyi ellentmondásával együtt.

A trilógia alapképlete még tiszta, itt a többi már csak a részletek kérdése. A Jó pusztulásának folyamatát (ami már rossz) a Rossz tombolása követi, ebből csak sok-sok szenvedés után támadhat fel újra a Jó. Jó és Rossz adottak, létük nem megkérdőjelezhető, tartalmuk egyszerűen az Ember boldogságával és boldogtalanságával egyezik meg, a képlet állandó elemei. Csak a köztük lévő relációk változtathatók: például hogy a Jót mikor követi a Rossz és a Rosszat a Jó? A képlet változó értékei az Ember cselekedeteiből fakadnak. Az ember pedig a „Galaxis sokmilliónyi lakott világának népességét jelenti”, tehát ha akadna valaki, aki fölismeri, hogy az „ember mint egyén kiszámíthatatlan, de a tömegek reakciói... statisztikailag feldolgozhatók”, s ilyenformán valamiképpen befolyásolhatók, akkor helyes irányt szabva a folyamatoknak, „az interregnumot mindössze egyetlen millenniumra – ezer esztendőre – lehetne csökkenteni”. Hari Seldon, a matematikus, a pszichohistoria atyja ennek érdekében hozza létre a két Alapítványt, s bízva rájuk külön-külön és együtt e roppant feladatot. Kezdetben a halódó Birodalom, majd

egy rejtélyes mutáns, az Őszvér jelent a Seldon-terv számára életveszélyt, végül majdnem az egymás közti konfliktus pecsételi meg a sorsát – a testvérviszály téjé nem csekély: a mindenkori szellemi autonómia és szuverenitás. Ám a gondviselő boldog vég a trilógia zárlatában megüszít bennünket – hőst és olvasót egyaránt – a félelmeinktől és kétségeinktől: „józan meglepedettséggel” élhetünk ezután a végtelen Galaxisban, „amely örökre megmenekült a veszélytől”, az előrelátó emberi értelem géniusza mindig vigyáz ránk... Csak hogy az ezt az idillt megteremtő fordulat, a dolgoknak a rosszról a jóra való átváltozása a következőkben (azaz a 80-as évek folytatásaiban) éppen az egzisztenciális elbizonytalanság eszköze lesz, és az alapképlet az összetevőire hullik szét. Mivel a soros utópikus elképzelések központi elveinek mindegyikéről kiderül, hogy az nem az, aminek látszik, hanem valami lényegileg más, gyakran éppen az ellenkezője, súlyos válságsírákat hordozva magában... Inerciarendszerenként változik ezután Jó és Rossz megítélése, tartalma. Egyvalami őrződik csak meg a trilógia ősfomájából, a későbbi könyvek minden szava és alakja mögött is ott rejtőzik egy MINDENNEK CONDJÁT VISELŐ AKARAT, csak hogy már minőségileg eltérő nagyságrendű arányok között. A kényszerű izoláció és barbarizálódás mögé tekintve (második) birodalmi méretekben gondolkodó Seldon-terv sem panaszkodhat éppen földhözragadságra (Földhözragadságra meg végképp nem, mivel a Föld csak mint szívet bizsergető kuriózum tűnik föl a trilógiában – ennyi lokálpatriotizmus elvárható a legezaltáltabb képzelhető olvasótól is, ha már egyszer ezen a bolygón születünk). És a következő vagy párhuzamos megoldási javaslatok sem adják alább, a tét mindannyiszor a „Galaxis sorsa”. De az összeütköztesükéből fakadó konfliktus már az arányeltolódást mutatja be a kezdeti „matematikai GONDVISELŐ”-höz képest. Az ALAPÍTVÁNY PEREMÉ-nek végső úrrandevúján tisztázódnak a különféle álláspontok: a kiélezett válságszituációban a távlatokat szinte háttartalanná tágítva, választás elé állítják az újabb korok (értsd: folytatások) hősét, Golan Trevize-t, akinek mint kiválasztott individuumnak kell döntenie valamelyik lehetőség mellett, meghatározva ezzel a továbbiakban

az emberiség fejlődését, sorsát... Szabályos kortesbeszédekben csapnak össze a három út érvei és ellenérvei. Az (első) Alapítvány képviselője a „szabad akarát” nevében beszél: „Arta törekedjen, hogy saját maga, az ubódai és emberlarsai független, szabad akarátú lények legyenek. Semmi más nem számít. Mondhatják ezek itt, hogy a mi Birodalmunk vérontáshoz és nyomorúsághoz vezet, ám ez nem szükségszerű. A mi szabad választásunkon múlik, így lesz-e vagy sem. Dönthetünk másképpen is. És egyébként is jobb, ha az ember szabad akaratával bukik el, mint hogy egy gépezet láncszemeként, értelmetlen biztonságban élje le az életét.” A második alapítványista az „irányított és béke” elveit hirdeti: „A Galaxis immár öt évszázada halad a Seldon-terv kijelölt úton. A haladás töretlen... Ön, az Alapítványon belül betöltött szerepét messze meghaladva, része a Seldon-tervnek... Mi olyan Második Galaktikus Birodalmat kínálunk, amely alapjaiban különbözik az elsőttől... A Seldon-terv végül majd meghozza a szabadulást...” Az élő bolygó, Gaia programja az „Élet”: ő/ők Galaxiát kínálják, „Hogy minden lakott bolygó élő legyen, akárcsak a Gaia! Hogy valamennyi élő bolygó egy még nagyobb, hipertéri élletté szerveződjék. Együvé tartozzék minden lakott és lakatlan bolygó. Minden csillag. A csillagközi gáz minden részecskéje. Talán még a nagy, központi fekete lyuk is... Az élet minden eddiginél alapvetően különböző kialakulását... [kell] lehetővé tenni, meghozza elkerülve a régi hibákat”. És Trevize, az egyes ember választ. A választás ténye azonban nemhogy lezárna folyamatokat, de egyszerre rávilágít azokra az elmozdulásokra, amelyek szétfeszítik az eddigi kereteket. Most már kivédhetetlen az újabb dimenzió vonzása: ahogyan a trilógia Seldon-terve Gaiahoz képest, úgy ez a döntés is „leértékelődik”, ha megeljük az „igazi” GONDVISELŐ-t, akinek játszmájában ilyen fontos szerepet kaphat egy emberi választás... a Galaxis sorsát igazgató kéz a Galaxis eddigi történetéért is felelős. Mint a táguló univerzumban: a regényfolyam szerkezetének széttartó elemei is egyre több „alstruktúrát” hagynak maguk mögött, határpontjaik (?) mind távolabbra kerülnek egymástól, és mégis, e végtelen eltolódás középpontjában mintha a régmúlt egyetlen eseménypillanata állna. Az ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD hosszú bolyongásai után így a szálak a Földön futnak össze. Pontosabban a Holden, de ez asimovi méretek

ben egyelőre elhanyagolható, s különös jelentőséget csak a Föld múltjának részleteit megismerve nyerhet (lásd Térutazók stb.). De a száguldás nem lassul, újabb és újabb dimenziók tűnnek elő, még akkor is, ha kapcsolódásuk, egymáshoz való közük egyre kétségesebb. R. Daneel Olivaw, akinek az a feladata, hogy vigyázzon a Galaxisra, felfedi ugyan a kártyáit: a két tervet a Galaxis megmentésére (Seldon-terv, Galaxia), ám már ezek sem segíthetnek, mivel ő, a robot, haladoklik: „*Nem helyettesíthetem többé a régi agyamat újabb pozitron anyagúval – mondja –, ami gyakorlatilag úgynis megvalósíthatatlan volna, inkább összevegytem egy emberi aggyal, amelyet nem befolyásol a Három Törvény, és nemcsak hogy megnöveli az elmém teljesítőképességét, de ugyanakkor a képességeknél egy egészen új szintjére is emeli.*” Ime a legújabb, a végső megoldás, az új minőségű élet megteremtése (ezúttal bibliai jelentésében értve a szót!), az egyedüli lehetőség Galaxia létrejöttére. A kiválasztott ember pedig nem más, mint egy hermafrodita, az egykori Térutazók leszármazottja, különleges tulajdonságokkal bíró lény, akinek már csak az ősei hasonlítottak a földi emberre. Eddig terjed tehát Asimov mértéktartása. A következő két lehetőségére már utaltunk, hisz más lény veszi át az emberiség GONDVISELŐ-jének szerepét... és végre felvetődik a más galaxisok más értelmeinek eshetősége is.

(Az írói módszer következményei) „*A science fiction-tró mindent megtehet, de nem mondhat el lent azoknak az axiómáknak, melyeket maga állít föl, a törvényeknek, melyeket maga terem.*” Kuczka Péter így foglalja össze Asimov regényírói módszerének lényegét. A trilógiabeli koncepció szerkezeti magvának, ennek megfelelően a pszichohistória két alaptételét tarthatjuk („*egyrészt, hogy elég nagyszámú emberi lényt kell magába foglalnia ahhoz, hogy az emberiséghez mint véletlenszerűen egymásra haló egyének csoportjához statisztikai módszerekkel lehessen közelíteni, másrészt pedig, hogy az emberiség mindaddig nem tudhat a pszichohistóriai következtetések eredményeiről, míg ezek az eredmények meg nem születtek*”), az új részek meghatározó axiómái pedig a sci-fi műfajában köztulajdonná vált legendás asimovi lelemény: a Robotika Három Torvénye („*A robot nem árthat az embernek, és nem nézheti létlenül, ha az embert veszély fenyegeti*

A robot engedelmeskedni tartozik az emberek parancsainak, kivéve, ha ezek a parancsok az Első Törvénybe ütköznek. A robot köteles megvédeni magát mindaddig, amíg ez nem ütközik az Első vagy a Második Törvénybe”). Amennyiben a fenti definíciót is axiómának tekintjük, akkor vele kapcsolatban is hasonló problémák vehetők föl, mint a benne foglaltak megvalósulásaival. Nem kétséges, hogy kialakulhat olyan szituáció egy adott műfaj fejlődési folyamatának bizonyos pontján, amelyben az előrelépés érdekében tovább már tarthatatlanná válnak egyes addig használatos módszerek, s ezek helyét új szemléletnek kell elfoglalnia, az „axiomatikus regényírás” is lehetett ilyen az 50-es évektől új lendületet kapó tudományos-fantasztikus irodalomban, de hogy ez is axiómává merevedjék, az már a minden „egyedül üdvözítő, monologikus gondolkodás” veszedelmes kísérőjelenségével, a leegyszerűsítés szomorú tévedésével jár együtt.

Az arisztotelészi szükségszerűség általános érvényű követelményéből így képződhet olyan „specializálódás”, amelyre az az éles lotmani elhatárolás vonatkozik, miszerint „*a művészet nem játék*” – a játék célja a szabályok tiszteletben tartása, a művészet célja a feltételes szabályok nyelvén kifejezésre kerülő igazság megkeresése. Asimov pedig a folytatásokban gyakran kerül abba a dilemmába, amelybe mostanság leginkább a játékprogramok készítői: a saját maga alkotta szabályok állják útját lehetőségeinek, hogy a valószerűség határáig eljusson. Ennek óhatatlan egy-síkúság, unalom a következménye. Bár éppen ő az, aki igyekszik korlátain belül az összes eszközt megragadni ennek elkerülésére, hisz valóban minden módon az e törvények létéből és sérthetetlenségéből fakadó konfliktusok kiaknázására tör. Mégis sajáto-san ebben a műfajban tekinthető némiképp paradoxnak ez a módszer, modelláló tevékenységének durvaságai szinte kiküszöbölhetetlenek, noha a józan, logikai gondolkodásmódnak kellene a részletekre (nagyobb) gondot fordítania s a fentebb emlegetett mértéktartást és következetességet (még több téren) érvényesítenie.

Ebben az „axiomatizmus”-ban a monumentalitás és az elszigetelt automatizmus igénye küszködik egymással, hol az egyik kerekedik felül, hol a másik, az eredmény azon-

ban mindig féloldalas, két- vagy többértelmű. Az a Seldon-törvényekből következő igen fontos korlátozás az emberi históriára, így párosul például a galaktikus birodalmak képzetével, s vezet természetesen a kiragadott epizódok lazább-szorosabb láncolatához. Az egyes részek terjedelme meghatározatlan/meghatározhatatlan marad, mivel nem annyira a belső szükségszerűség szabja meg a történetek teljességét, mint inkább az írói önkény. Ez ugyan felléptet a művekben egy-egy irányító akaratot (vagy velük szemben egy intuitív szabad akaratot), de ezzel éppen azt a végpontot előlegezi meg, amely időtlenül létezik már a kezdéskor is... Az ekként létrejövő ambivalens szerkezetre meglepő pontossággal ráillenek Bahtyinnak a „*próbatételes regény*”-ről tett megállapításai is: „*A regény szerkezetét a főhősök próbatételeinek sorozata szabja meg*”, „*a hős jellemvonásai kezdettől fogva adóttak, a regény cselekménye csak ellenőrzi megletüket, vagy próbára teszi őket*”, az idő: a történelemből és az élettörténetből kiemelt kalandidő, korlátlan és végtelen, vagyis általa a kalandfűzerek végeláthatatlan sorozata válik lehetségessé. Az ALAPÍTVÁNY szerkezetében a hősök jellemvonásai nem is változnak az egyes sztorijaikon belül, hanem éppenséggel ők maguk váltogatják egymást: Hari Seldon helyébe Golan Trevize lépett, az övébe pedig R. Daneel Olivaw... Köztük pedig akkorák az eltérések, hogy kioltják a másik hatását, visszamenőlegesen érvénytelenítik egymást. Ugyanazon szerkezetben ez az összeférhetetlenség megengedhetetlen. Ez az oka, hogy az utóbbi regényekben az ALAPÍTVÁNY cím már-már anakronizmus, mivel nem az egykori Seldon-tett valamilyen újabb relációja áll a történetek középpontjában, hanem AZ ALAPÍTVÁNY PEREME óta R. Daneel Olivaw másik terve, a Galaxia megvalósítása körül forognak az események, és kerülnek próbatételre Golan Trevize tulajdonságai. A szerkezeti zűrzavart viszi tovább AZ ALAPÍTVÁNY ELŐTT, amely az ambivalencia következtében visszatér a már meghaladott ős-Koncepcióhoz, és a pszichohistoria útra bocsátásának körülményeit meséli. Valódi érdekessége a jövőbeli fejlemények késleltetésén, illetve a múltbeli események leírásának előkészítésén túl nemigen van.

A folytonos „küszködés”, állandó „ingadozás” jegyében hasonlóképpen érvényesek az

ALAPÍTVÁNY-könyvekre, és Arisztotelész-párhuzamainkat is megengedik, a drámai kompozíció bizonyos jellemzői. A fordulatokkal és felismerésekkel bonyolított cselekményben a jellemek valóban másodlagos fontosságúak. Az elbeszélés belső szervezőelve a jelenetszerűsége alapszik, amelyben a legfőbb szerep az epikai történet háttérbe szorítva a dialógusé. És a trilógia befejezésében még ott működött egy „katarzisz”-t kínáló megoldás iránti elvárás is, ami az alaktalanul „eposzívá” váló folytatásban a befejezetlenség miatt már elmarad.

Az asimovi regényírás e játéka eredményezi az axiómák hibáinak, hiányosságainak, eredeti alakjukban való tarthatatlanságának a felismerését, ami önmagában is elgondolkodtató a módszer lehetőségeit és korlátait illetően. Egyrészt az önfenntartó izoláló, logikai gondolkodás (tehát a szabályok adta variációs esetek maximális kihasználása), másrészt az új arányok csábítása (azaz az írói, irodalmi fejlődés eredménye) mondatja ki ezen mindenható törvények elégtelenségét. De olyan keserűes szájjal, hogy abban keveredik a „tudós belátás” a meghaladott tételek relativitásáról, a kitarító „szülői szeretet”, a tökéletlenséggel szembeni fáradhatatlan megszállotság és az örök emberi (frói) utilitarizmus: „minden hasznosítható a magunk érdekében...”. Hasznos és kényszerű lépés tehát egyszerre az axiómák kibővítése, a hatás sem egységes: oldódik a bénultság, az önként emelt korlátok távolabbra helyeződnek, illetve megbomlik a rend is, nincs többé biztosíték a törvények sérthetetlenségére. A két Seldon-törvény elé szükséges egy nulladik felismerése. Ennek következményeire már utaltunk: ez ugyanis az a kimondatlan alap, hogy a Galaxis egyetlen értelmes lényé az ember. Úgyhogy amint feltűnik egy másik értelem, vagy egy idegen galaxist vizsgálunk, a Seldon-törvények érvényüket veszítik... Vég-eredményben hasonló csadakozási módokat nyújt mindkét irányba a Robotika Nulladik Torvénye is (amely úgy hangzik, hogy „*A robot nem árthat az emberiségnek, és nem nézheti léttel, ha az emberiséget veszély fenyegeti*”, és amely természetesen átértékeli a következő három törvényt is), mivel a jövő felé nyitja a kérdést: R. Daneel Olivaw utóda, a más lény, robotként lesz-e az emberiség GONDVISELŐ-je, emberként vagy idegen lény-

ként? Illetve visszafelé: bemutatható lett az is, hogy mikor, milyen helyzetben vált szükségessé e törvény megalkotása.

(A monumentális emberközpontúság) „Sok utópiába látogattam már el... és még egyetlenegy sem találtam, mely állépte volna a satíra vagy a szentbeszéd kényelmes határait, s amely részletesen leírna egy képzeletbeli országot, annak földrajzát, történelmét, vallását, nyelvét, irodalmát, zenéjét, kormányformáját, metafizikai és teológiai vitáit... röviden, egész enciklopédiáját, és természetesen mindezt összefüggő formában...” Jorge Luis Borges skepszise a fantasztikus irodalom fantasztkumával szemben, néhány évvel az első ALAPÍTVÁNY-történetek megszületése előtt, 1936-ban, egy másfajta, következetesebb, tudományosabb, monumentálisabb szemlélet és módszer szükségességének igényét fejezi ki azokban a művekben, amelyekben a képzelet munkája utópiát vagy antiutópiát teremt. Asimov, amikor az ALAPÍTVÁNY-ban célul azt tűzi ki, hogy „az általa konstruált jövő történelmét” (Kuczka P.) írja folyamatosan, már az újabb követelményeknek próbál megfelelni, ezek gyakorlati megvalósítására tesz kísérletet. Műve az enciklopédikus teljességnek azonban csak a monumentálisán félszeg kellekeit, az egyes helyszínek, díszletek, szereplők kontúrjait képes fölillantani, nem tudván felülemelkedni tárgyainak olyan egyszerű modellezésén, amelyekben a modellnek gyakran csak a helyi értéke tekinthető az illető objektum analógiaként, a fontos egyedi tulajdonságok és a lényeges vonatkozások viszont elsikkadnak. A természetes párbeszéd helyett a szereplők szájából így hallhatunk folytonosan „közleményeket”, „tájékoztatókat” a legváltozatosabb témák közül az éppen kéznél lévőről: az időjárásról, az űrhajók működéséről, a bolygókról, az ételekről... a mondanivalók valami szomorú, szibárusi összevisszaságában, ahol az esetlegesen értékes mellett ott a használt, kopott holmi is.

Pedig ez a jövő: emberi jövő, emberek teremtik maguknak és leszármazottaiknak, a Földről indul ki, bolygóról bolygóra az emberi civilizáció csírát viszi tovább, hogy – véltetőleg – betöltse a teljes Galaxist. Magától értetődő ez az antropomorfizmus, ha elfogadjuk Sam J. Lundwall megállapítását, miszerint a sci-fi „témája valójában az itt és most”.

Mégis, az idegen értelemmel való kapcsolat és összetűzés e műfaj egyik központi problémaköre, melynek „kikerülésére” Asimovnak is egy ennyire zárt axiómarendszerre volt szüksége. Azaz az ő grandiózus jövőképében az egyes bolygók, térségek, kultúrszférák embereinek hol utópikus, hol antiutópikus közösségei, társadalmi helyettesítük vagy valószínűsítjük meg az idegenség kuriózumát. (Teheti ezt az itt és most tapasztalatából való kiinduláson túl azért is, mert a sci-fiben elterjedt „dezanropomorf” civilizációk gyakran nagyon is emberi vonásokkal felvértezettek, emberiek, túlságosan is emberiek, annyira, hogy sokszor konvencionális allegóriaként viselkednek...) De a csábítás ereje ellenállhatatlan. Az ember kisebb-nagyobb metamorfózisai már a trilógiákban is előfordulnak, a robotika pedig a folytatásokban, miközben a határokig feszíti a lehetőségeket, valósággal tobzódik a mesterséges és organikus intelligencia konfliktusaiban. Amikor Asimov regényfolyamának végén ezek mellé rendeli az idegen értelem létezésének eshetőségét, akkor jut el a küszöbére annak a más lényegűvé való átváltozásnak, amelynek híres példája az A. C. Clarke-regények (2001. ŪRODISSZEIA, 2010. MÁSODIK ŪRODISSZEIA, 2061. HARMADIK ŪRODISSZEIA) Csillaggyermeke és az ő további fejlődése.

A clarke-i „megalomania” eltérő irányú, mint az asimovi, de intencióját tekintve hasonló. Az ő emberei, felfedezői az elérhetőbb közelségben levő (például még nemzetek által megosztott) Földről indulnak „csak” a Naprendszer kutatására. Innen viszont – noha nem maguktól, hanem külső beavatkozásra – rögtön megteszik azt az ugrást, amely az alapítványisták számára még nem több a távoli jövő lehetőségénél: felveszik/felvehetik a kapcsolatot egy fejlettebb értelemmel. A „világegyetemek kapuján” keresztül belekerülnek „az értelmek hierarchijába”, hogy megismerkedjenek ezzel a „hatalnos és bámulatra méltó koncepció”-val, és részesei legyenek, még akkor is, ha nekik legfőbb a körvonalairól lehet valami elképzelésük... S a koncepció tényleg impozáns, bár az alapítványi emberközpontúság szöges ellentéte: „Akik e kísérletbe annak idején belevágtak, nem emberek voltak – még emberszerűek sem. De test és vér lények, és mikor kilekintettek az űr mélyére, félelmet éreztek, csodálatot és magányt. És amint szert tettek e képes-

ségre, nyomban nekivágtak a csillagvilágnak”, „S minthogy az egész galaktikában nem találtak értékesebbet, mint az értelem, mindenütt segítettek fölvirradni. Ők lettek a csillagmező földművesei, vetettek, s néha arattak is. És néha, egykedvűen, gyomlálni is kényyszerültek”. E szuperintelligens, „majdhogynem isteni hatalmú”, testetlenné és halhatatlanná lett űrvándorok hajdani vetéséből eredt az emberi civilizáció is, s eljött az idő, hogy világossá váljon: a gyomlálás következik-e vagy az aratás... Clarke – talán egy következő folytatás számára is – lebegtetni a kérdést, nem úgy, mint a Nobel-díjas kutató, Francis Crick, aki az „irányított pánspermium elmélete”-nek tudományos kidolgozásakor a másik oldal, az emberi szempont felől, határozottan amellett áll, hogy nekünk is csatlakoznunk kell ehhez a folyamathoz. Vagyis, ha „a világunkat benépesítő első mikroorganizmusok egy távoli civilizáció bolygójáról érkeztek meg, hiszen itt volt az úti céljuk”, akkor logikus, „hogy hamarosan mi is küldhetünk mikroorganizmusokat olyan bolygókra, amelyeken még nincs élet, de fennmaradásához nem hiányoznak a megfelelő feltételek”.

(A műfaj sajátosságai) A példa egyúttal a clarke-i és asimovi gondolkodásmód újabb különbségére is rámutat, amikor az elavulás kérdésén, ennek technikai, pszichológiai és irodalmi vonatkozásain keresztül visszavezeti a vizsgálódást a sci-fi műfaji konvenciójához. Clarke kertelés nélkül bevallja, hogy könyvei hitelességét nem kis részben a legutolsó tudományos-technikai vívmányok, csillagászati felfedezések tényeire alapozza. Neki egy a 60-as években íródott történet folytathatóságának a problémájával kellett szembenéznie szintén a 80-as évektől kezdve. „Mentsége” a feladat megoldásához egyrészt sülusosan „fantasztikus”, mondván, az új könyvek csak variációk ugyanarra a témára, esetlegesen azonos helyzetekkel és szereplőkkel, „ám a történet nem feltétlenül ugyanabban a világegyetemben játszódik”... másrészt kellően „tudományos”: a kezdetek óta „az események a lehető legképtelenebbül követték egymást, s ez látszik a legújabb történeteken is, mivel olyan felfedezéseket és eseményeket foglalnak magukba, amelyek meg sem lőrtének a korábbi könyvek írása idején”. Az önelmentmondások elkerülésének, a frissesség fenntartásának ilyen magyarázata azonban kitér mind a befogadói nézőpont, mind bizo-

nyos műfaji sajátosságok érvényesítése elől. Ezért támadhat hiányérzete az olvasónak az új űrodisszeiák megmerevedett tudományos állóképei láttán.

A folytatásokat illetően Asimov sokkal kézzelfoghatóbb dolgokról beszél, amikor szerkesztői, kiadói követeléseket, szerződéseket és természetesen megemelt honoráriumot említ („1981-ben közölték velem, nincs más hátra, írnom kell egy újabb ALAPÍTVÁNY-történetet, és – hogy megédesítsék számomra a keserű pirulát – a szerződésben a szokásosnál tízszer több előleggel kecsgettettek. Idegesen, de azért beleegyeztem. Harminckét éve nem írtam ALAPÍTVÁNY-sztorit, és most megparancsolják, hogy írjak meg egy 140 ezer szóból állót...”). A regényfolyam továbbélésének útkát kutatva itt tehát az irodalmon kívüli szempontokra lehet rámutatni. „A sorozat negyedik kötele – írja tovább Asimov –, AZ ALAPÍTVÁNY PEREME, 1982 októberében látott napvilágot – és akkor valami nagyon furcsa dolog történt. Nyomban fölkerült a New York Times bestsellerlistájára. A legnagyobb meglepetésemre rajta is maradt huszonöt héten keresztül. Ilyesmi még sohasem esett meg velem. A Doubleday azonnal szerződést kötött velem újabb regények megírására.” Azaz könnyen lehet, hogy a mű hátterében mára azok a tényezők kerültek túlsúlyba, amelyek kapcsán Lengyel Péter megjegyezhetette: ezt a sorozatot „egyszerűen a siker és a pénz vitte el, ameddig elvitte”... Lényegesebb (irodalmi) kérdés azonban mindettől függetlenül az, hogy Asimov munkájában mennyire tudott (a Clarke-énél jobban) kielégítő választ, megoldást találni az elavulás és még inkább a konzisztencia kihívására. Az úgymond „wellsianus” Asimov és a modern természettudományok szoros kapcsolata kétségbevonhatatlan. Természetesen nála is tetten érhetők azok a „képtelen iramú” tudományos felfedezések, amelyek időközben (az írás közben) születtek, s amelyek az inspiráció és az öncenzúra eszközeként egyaránt szerepelhetnek. Ezek integrálása azonban tulajdonképpen műve koncepciójába illik, hiszen az egyes részek különböző fejlettségi fokú kultúrákat vesznek sorra, amelyek között a tudományos innováció törelen folyamatát szinte törvényszerűnek kell tekinteni. Néhány kulcsmomentum esetében viszont – például az axiomatizmus miatt – kénytelen megőrizni bizonyos elemeket hűen az eredeti alapelvekhez. A robotika vagy a pszichohis-

tória nem dobható sutba, váltható fel valami korszerűbbel olyan egyszerűen, mint például egy űrhajómeghajtás... Ezeket legfeljebb továbbfejlesztheti, -finomíthatja, esetleg újabb axiómákkal gazdagíthatja, mint láttuk.

„Egyellenegy útmulatónk van a jövőt illetően: ez pedig a múlt története” – jegyzi meg Donald A. Wollheim a sci-fi jövőszemléletének múltban és jelenben gyökerezéséről. E kijelentést is szem előtt tartva lehetséges a trilógia történelemképét úgy értelmezni, ahogy Makkai László teszi a „társadalmi futurologia” módszer-tani és tartalmi összetevőinek boncolgatásakor, párhuzamot vonva a Római Birodalom hanyatlásától az olasz reneszánszig tartó európai történelem és az ALAPÍTVÁNY eseménymenete között. De a felületi hasonlóságoknál mélyebb, a ciklikus történetfelfogás lényegiségét megragadó imitáció meglétéről mégsem lehet beszélni, mivel az újabb kötetek visszamenőleg újraértékeltek a rendszer egészének megítélését, s nem annyira a tömegeket mozgató társadalmi, gazdasági folyamatok szerepére tetetik a hangsúlyokat az egymást ciklusonként váltó zárt kultúrákban, mint inkább az egyéni tervekre és döntésekre, egy végső cél elérésének érdekében (R. Daneel Olivaw, Hari Seldon, Golan Trevize esetében). A pszichohistoria e paradoxonja nem tűnhetett el a folytatásokban, meg kellett őrződnie mindaddig, amíg – vélhetőleg – az egész elmélet jelentőségét nem veszítette. Jóllehet a műben uralkodó poétikai, stílári eklektizmus mellett a történetfilozófiai kevertesség (teleologikus, ciklikus stb.) megenged bizonyos ingadozásokat egyik vagy másik irányba.

Jóval gyakorlaúbb a mindennapok (mindennapjaink) jelenléte a távoli jövőben (még ha esetenként hiányérzetként is). A hic et nunc jelleg olykor annyira eluralkodik az emberábrázolásban, cselekménybonyolításban, díszletezésben, hogy az olvasónak hamar támadhat déjá vu érzése a tegnap esü híradóban látottak iránt. Leggyorsabban az olyan részletek alkalmosságának évülése-avulása mutatkozik meg, amelyeknek természetes velejárója a folytonos változás, alakulás (divat, közlekedés stb.). De a túlságosan futurisztikus elképzelések is hasonló sorsra juthatnak, amikor maguktól érterődőknek tekintenek dolgokat, amelyek a mai olvasó számára már vagy még megmosolyogtatók.

Ilyen a *Föld-típusú* bolygók számlálhatatlan sokasága az asimovi galaxisban, amikor kutatók csak az elmúlt hónapokban bukkantak először egy (!) Naprendszeren kívüli bolygó nyomára... Igaz, a tudományos fejlődés, ismereteink bővülésének szédítő tempója könnyen maga mögött hagyhatja képzeletünk legmerészebb termékeit. Az ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD-nek a környező galaxisok meglétével és feltételezhető lakóival kapcsolatos előrejelzését illetően például igen elgondolkodtató az eddig ismert legnagyobb méretű galaxis minapi felfedezése, melynek óriási kiterjedése hétszázhetvenezer fényév, szemben a mi Tejutunk százezer fényévnyi átmérőjével... Vagy a robotikát vizsgálva, szinte az asimovi törvények valósulnak meg azokban az új japán robotokban, amelyekbe olyan emberfelismerő rendszert építettek be, melyek segítségével a robotok ki tudnak térni azokról az útvonalokról, ahol a dolgozókat veszélyeztethetik.

John W. Campbell szerint a „*science fiction egy technikai alapra épült társadalom reményeiből, félelmeiből és álmaiból áll (bár egyes álmok inkább rémálomok)*”. Ilyenformán és ennek ellenére, a sci-finek lehet olyan olvasata is, miszerint az a „*lehetségről szóló jeladás*”, „*figyelmeztetés*” és „*remény*” (Donald A. Wollheim). Különösen akkor, ha azokat a „*kivételes*” eseteket szemléljük, amelyekben a műfaj prognosztizáló funkciója az átlagosnál jobban kirívó. (C. Cartmill A HALÁL VONALA című elbeszélése joggal válthatott ki idegességet bizonyos körökben, mivel az írás témája, 1944 nyarán (!), az atombomba volt. M. Jemcev és J. Parnov kisregénye, az ADJÁTOK VISSZA A SZERELMET, a 60-as évek közepén a majdani neutronbombáról és hatásairól tartalmazott háttorzongató „jóslatokat”.) Az ALAPÍTVÁNY-könyvek recepciójának is megvan ez a vonása (megkülönböztetett figyelemmel a felbukkanó robottematikára), ám ennek a műnek sem ez az elsődleges értékelési szempontja. Sokkal inkább lényeges már, hogy mennyiben tesz eleget ezekkel együtt a többi műfaji konvenció követelményeinek, mennyiben lép túl rajtuk, fejlesztü tovább azokat.

Csaknem az egész fantasztikus irodalomnak az egy jobb világról szóló visszatérő álom az alapja (S. J. Lundwall), ám ebből az álmodozásból könnyen válhat lelkiismeretlen álomgyártás, aminek eredményeképpen ha-

mar létrejön – Stanisław Lem szavával – „*a hülyeség kincsestára*”, amely fittyet hányva a realitásnak, élvezhetetlen, érdektelen műveket eredményez, és még csak nem is szórakoztató. E „nyomor antológiájának” (uő) fogyasztói, az olvasói tömegek, aktív résztvevői a műfaj alakításának. A „karnyújtásnyi távolság” az íróktól a közvetlen kapcsolat illúzióját táplálja bennük, s az igénytelen beavatkozás átszakíthatja az irodalmi védőgátakat (amelyeket amúgy is alámosott sok rejtett, a felszínre törekvő áramlás: anyagi és presztízsszemponctok, üzleti megfontolások). Termelő és fogyasztó egyaránt zavaros vizekre téved. A hullámverés pedig olykor teljesen eltünteti a gátak vonalát (befogadói elvárás és szerzői szándék sikeres találkozásakor), és máshol kínál új medret a sodrásnak. Szabályteremtő szerepet játszott annak idején a jobb világról álmódva az ALAPÍTVÁNY-trilógia is: egy lehetséges társadalmi hierarchia felmutatásával, az értelem lángját őrzők heroizmusát, a bölcsesség és önfeláldozás korlátolt és torz önérdékeken való diadalát láttatva. A birodalmi központosítás, a bolygó kultúrák és városállamok viszálykodásainak, a hatalmi elit torzalkodásainak stb. ürbe kivetített képe, valamint a jövő elképzelt történelmének egyén és közösség sorsazonosságát vállalóan tágabb kontextusba helyezett, sajátos, egyedi tálalása, olyan normákat alakított ki, melyek messze előre megvonták a műfaj továbbhaladásának egy lehetséges irányát. A 80-as évek folytatásai is ezeket követik, de már keményen küzdenek az elavulás, kifáradás ellen, oly módon, hogy mintegy „vérátömlesztéssel”, a külső, formai jegyek egy részét megőrizve, a régivel összeférhető s ezért elegyíthető, új belső lényegre tesznek szert, amely ha az elmúlt ifjúság revelatív erejét nem hozhatja is vissza, de az elevenség illúzióját felkeltve, a mű egészének élettartamát mindenképpen meghosszabbítja. E frissítés pedig valóban nem idegen eredetű. Asimov ALAPÍTVÁNY utáni, illetve azzal párhuzamos írói munkásságának termése szolgáltatja: az ember alkotja, törvényekkel korlátozott mesterséges intelligencia (amire/akire a „robot” elnevezést először Karel Capek 1920-ban – Asimov születésének esztendejében – alkalmazta) és a hozzá kapcsolódó megannyi konfliktuslehetőség a humanizálódó technika korában.

Az ALAPÍTVÁNY-koncepció és a robotika fúziója akkora intenzitású, hogy akár nagyigényű szintéziskísérletként is értelmezhető, ha R. Daneel Olivaw-t, a robotot közös tagként a folytonosság biztosítékának tekintjük, és egy szuperszerkezet elemeiként a körbezáródások miatt egyes korábbi robottörténetek válnak a majdani ALAPÍTVÁNY csirájává, illetve ennek utolsó kötetei lesznek az azokban megkezdett bonyodalmak beteljesítői.

(A monstuózus tétováság) Az ALAPÍTVÁNY ELŐTT csupán technikai értelemben része a szerkezetnek. Még AZ ALAPÍTVÁNY PEREMÉNEK néhány vonatkozása játszott az egésznek ennyire alárendelt szerepet, de ott aztán a történet valódi, új kihívásai ezeket némiképp indokoltakká, elfogadhatókká tették. Itt azonban a fiatal Seldon egymást követő, erőltetettnek ható kalandjai mindössze késleltetései a GONDVISELO-i akarat eleve létező szándékának, vagyis a megfelelő emberi döntés meghozásának (a robot ugyan felelősséggel tartozik érte, de a választás mindeddig „védencének” privilégiuma volt). „Megelőző-későbbi” mintája, párhuzama az eljárásnak Golan Trevize rávezetése arra, hogy szabad akaratából Galaxia mellett kell határoznia. És ahogyan ezt követte egy még magasabb rendű elképzelés: az új életformához megfelelő emberi agy megszerzése, meglehet, hogy ez a seldoni tortúra is „bevezetője” csak egy a múltban vagy a jövőben valahol meglapuló újabb „sorsdöntő” fordulatnak... A könyv művészi autonómiájával kapcsolatos kétségekre azonban a potenciális funkció nem adhat kielégítő magyarázatot. Sőt még inkább előtérbe kerülnek általa a regény megvalósulásának fogyatékoságai. Ismerős párhuzamok visszhangoznak (ismétlések?) a döntés, a felfedezés Nagy Pillanatának közvetlen körülményeit illetően, amelyekben Hari Seldon (is) felismeri az igazi feladatát, úgy, hogy közben maga sem sejtő: eszköze csak a korlátozott gondviselésnek. A hihetetlenül képtelen – zseniális – asszociációk már szinte az Arkhimédész fürdőmedencéjétől, Newton almáján keresztül, a Szilárd Leó és a New York-i közlekedési lámpa esetéig vivő anekdoták paródiáivá fajulnak. Megszokott módon újra csupa olyan emberrel találkozhatunk, akik kezükben tartják az egész Galaxis sorsát (igaz,

eddig szokatlan tulajdonságokkal bírnak: például a karatézó szentimentális matematikus hérosz, a jóságos polgármester néni, egyszerűs mind veszedelmes trónkövetelő stb.). És megint csak titokzatos átváltozásoknak kellene előrevinniük az eseményeket – nem egyértelmű „megoldásokkal” szolgálva és „felcsigázva” a lanyhuló olvasói érdeklődést. A rejtélyes jötevből imigyen lesz a rejtélyes halálos ellenség, majd a még rejtélyesebb – GONDVISELŐ robot. De hasonlóan a többi visszatérő motívumhoz, Asimov tolla fáradni látszik e kulcsfontosságú átalakulás bemutatásánál is: a MÁSODIK ALAPÍTVÁNY végső átváltozáspoénjához vezető út tiszta, ellentmondásmentes s szellemi izgalmakat kínáló megrajzolásával összehasonlítva itt az olvasót a kompozíció folytán már nem érhetik meglepetések. Talán nem is kell több példát említeni a lendületvesztés illusztrálására, elegendő a monstruózus tétovaság érzékeltetésére annak az ívnek a meghúzása, amely a néhai trilógia katartikus befejezésétől, az ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD másságot teremtő nyitottságán át, AZ ALAPÍTVÁNY ELŐTT zárlatának „egzisztenciális” kérdéseken rágódó, ál-áltaiv megoldásához jut el, mely a szerelmes robot dilemmájában csúcsoad ki, s nyer együttal „létfilozófiai” választ:

– Csakhogy te másfajta segítő vagy.

– Milyen értelemben? Hari, hökd már ki! Ha kimondod, magad is rájössz, milyen örülltség az, amire gondolsz.

Seldon hosszan nézett a lányra, aztán halkkan csak annyit mondott:

– Nem fogom kimondani, mert... nem érdekel.”

Idézetek forrásjegyzéke

- Asimov, Isaac: AZ ALAPÍTVÁNY SZÜLETÉSÉNEK TÖRTÉNETE. In: ALAPÍTVÁNY ÉS FÖLD. I. m. 7–10. o.
 Clarke, Arthur C.: 2001. ÜRODISSZIEA. Fordította Göncz Árpád. Kosmosz Könyvek, 1973 (1. megjelenés 1968).
 Clarke, Arthur C.: 2010. MÁSODIK ÜRODISSZIEA. Fordította F. Nagy Piroska. Kosmosz Könyvek, 1985 (1. megjelenés 1982).
 Clarke, Arthur C.: 2061. HARMADIK ÜRODISSZIEA. Fordította F. Nagy Piroska. Móra, 1990 (1. megjelenés 1987).

Crick, Francis: ŰRVETÉS. In: *Interpress Magazin*, 1982. július. 4–6. o.

Kuczka Péter: ISAAC ASIMOV. In: MÁSODIK ALAPÍTVÁNY. I. m. 273–280. o.

Lundwall, Sam J.: HOLNAPTÖRTÉNT (TANULMÁNYOK A SCIENCE FICTION VILÁGTÖRTÉNETÉBŐL). Fordította Szentmihályi Szabó Péter. In: *Metagalaktika* 7. Kosmosz Könyvek, 1984 (1. megjelenés 1978).

Makkai László: TÖRTÉNETTUDOMÁNY ÉS „PSZICHOHISTÓRIA”. In: MÁSODIK ALAPÍTVÁNY. I. m. 267–272. o.

MEGKÉRDEZTÜK... LENGVEL PÉTERT. In: *Galaktika*, 1989/1. (100.) szám, 34–36. o.

Nemere István: A HÜLYESÉG KINCSESTÁRA, AVAGY LEM VÉLEMÉNYEI A SCI-FIRŐL ÉS MASRÓL. In: *Galaktika*, 1988/2. (89.) szám, 31–33. o.

Wollheim, Donald A.: 2000 KÜSZÖBÉN. In: *Galaktika*, 1989/1. (100.) szám, 36–38. o.

Borbély István

KRITIKAPÁLYÁZAT

LAS VEGAS FÉNYEI, NEW YORK ÁRNYAI, ST. LOUIS FÜSTJE

Vay Tamás: *A posztmodern Amerikában*
Platon, 1991. 600 oldal, 820 Ft

„Semmi sem szerez nekem több örömet, mint arról beszélni, amit nem tudok. Nem vagyok biztos benne, vajon helyesek vagy helytelenek-e a különböző dolgokról való eszmém, de beszélnem róluik, azt kell.”

(Donald Barthelme: THE SEA OF HESITATION)

„A vert alanyiség a posztmodern mintázat az ultramodern világ arcán.”

(Idézet a szerzőtől)

Éjszaka repülővel érkezni a nevadai sivatag koromfekete ólében fészkelő Las Vegasba, az amerikai posztmodernnek eme túlbujánzó városába, olyan érzés, mintha a Pokol színes-vörös neonfényekkel villódzó legmélyebb bugyrába szállnánk alá. „Mirage” – hirdeti a legkáprázatosabb felirat, amit már több száz méter magasságból is ki lehet venni, s mi lassan, körözve beszívódnak e színes pokolba. Ilyen „feneketlen” mélységbe kell alászáll-